

‘Mevrouw, ik denk dat het toch iets anders zit, hoor!’

PRATEN OVER ROMANFRAGMENTEN

Een lezersgerichte aanpak van literatuur in de bovenbouw

Voor de lezersgerichte aanpak bij literatuuronderwijs is maar weinig geschikt lesmateriaal voor de bovenbouw havo en vwo beschikbaar. De werkgroep ‘Praten over romanfragmenten’ is hiermee aan de slag gegaan, wat uiteindelijk heeft geresulteerd in de website <www.pratenoverromanfragmenten.nl> met fragmenten, vragen en lesideeën die uitgaan van deze benadering.

MILOU FESKENS & SARIKE ROEST

De aanpak van het literatuuronderwijs binnen het vak Nederlands in het voortgezet onderwijs is al langere tijd een discussiepunt. Op veel scholen is er vooral aandacht voor een tekstbestuderende aanpak van romans en romanfragmenten, waarbij de nadruk ligt op literatuurgeschiedenis of verhaalanalyse. Het examenprogramma beschrijft bij domein E ‘Literatuur’ namelijk drie doelen: kennis van literaire begrippen, kennis van de hoofdlijnen van literatuurgeschiedenis en daarnaast wordt van de leerling verwacht dat hij een beargumenteerd verslag kan uitbrengen van acht of twaalf gelezen werken. Op veel scholen wordt dit domein getoetst met een schrif-

telijk examen literatuurgeschiedenis en een mondeling examen waarbij de gelezen boeken worden besproken aan de hand van literaire begrippen.

Er is veel te zeggen voor een tekstbestuderende aanpak, maar het is van belang dat er ook gesproken wordt over gevoelens die een boek oproepen of de onduidelijkheden waar je als lezer mee blijft zitten na het lezen van de laatste bladzijde. Leerlingen zouden ook kennis over zichzelf en de wereld om hen heen kunnen opdoen als er meer gesproken wordt over gezamenlijk gelezen romanfragmenten in de lessen. Om een dergelijke lezersgerichte aanpak te bevorderen heeft Hans Goosen, die docent vakdidactiek is geweest aan de masteropleiding Leraar Nederlands van Fontys Tilburg, de werkgroep

Foto: Anda van Riet

‘Praten over romanfragmenten’ opgericht samen met zes oud-studenten, hetgeen uiteindelijk heeft geresulteerd in de website <www.pratenoverromanfragmenten.nl>.

Het oog van de meester

Theo Witte heeft met zijn proefschrift *Het oog van de meester* (2008) een flinke slag gemaakt in de monitoring van de literaire competenties van leerlingen. Hij heeft zes verschillende niveaus beschreven, niveau 1 voor de lezer die begint met het lezen van literaire romans, niveau 6 voor de ervaren, academische lezer van literatuur. Witte heeft verder een aantal dimensies en indicatoren vastgesteld die de literaire competentie van een leerling zouden weergeven, bijvoorbeeld inspanningsbereidheid

en het herkennen van tekstinterne eigenschappen. De vraag bij veel docenten is hoe we leerlingen in niveau kunnen laten stijgen. Volgens Witte zou deze niveaustijging tot stand kunnen komen door het maken van gerichte opdrachten bij de gelezen boeken.

Bij het werken met de verwerkingsopdrachten van Witte, die hij bij verscheidene boeken op de website <www.lezenvoordelijst.nl> heeft verzameld, hebben we echter gemerkt dat de opdrachten, zeker in de lagere niveaus, nogal vaak gericht lijken te zijn op verhaalanalyse. De meer lezersgerichte indicatoren die Witte in zijn proefschrift zelf beschrijft en die volgens hem wel nodig zijn om leesgroei te bevorderen, lijken in die opdrachten minder terug te komen. Het gaat hier dan

om de mate waarin de leerling blijkt geeft de tekst betekenis te geven en het verhaal als geheel en onderdelen daarvan te kunnen interpreteren, de mate waarin de leerling in staat is om de personages te typeren en hun ontwikkeling te beschrijven binnen de verhaalcontext en te reflecteren op de verhouding tussen de personages, en de mate waarin de leerling in staat is de tekst te confronteren met persoonlijke ervaringen en opvattingen en zich met personages of gebeurtenissen te identificeren.

Inspiratiebronnen

De werkgroep 'Praten over romanfragmenten' werd daarnaast geïnspireerd door de aanpak van Aidan Chambers. De aandachtspunten die we van hem overgenomen hebben, zijn dat hij wil dat leerlingen een verhaal beleven en dat de leerlingen zelf de literaire patronen in een verhaal moeten ontdekken. Hij vermijdt in een vroeg stadium van de bespreking de waarom-vraag ('Waarom denk of vind je dat?', 'Waarom zou de schrijver die keuze gemaakt hebben?') om de leerling niet de indruk te geven dat het een overhoring is. En hij raadt af dat een docent een vraag stelt waar hijzelf al een antwoord op weet. Hij adviseert echt met de leerlingen in gesprek te gaan, van gedachten te wisselen. Er zijn verschillende vragen die daarbij helpen, zoals vragen naar de moeilijkheden in een verhaal, maar vooral het doorvragen als leerlingen iets moois of opvallends vermelden is van groot belang (Chambers, 1995). De opvattingen van Chambers zijn tot dusver met name gebruikt in het basisonderwijs en de onderbouw van het voortgezet onderwijs, omdat hij zich daar in zijn werk op heeft gericht. Maar de aanpak van Chambers nodigt juist uit tot het voeren van een gesprek met leerlingen over hun leeservaring, zoals in het eindexamenprogramma van havo en vwo in domein E1 beschreven staat. Dit benoemde hij in 2014 ook zelf in een workshop die hij voor Stichting Lezen gaf.

Daarnaast hebben we ons ook laten inspireren door Tanja Janssen en Martine Braaksma. Toen duidelijk werd dat we de lezersgerichte aanpak wilden gaan toepassen op romanfragmenten, besloten we dat de fragmenten een belangrijk moment in het boek moesten beslaan, zoals het door Janssen en Braaksma (2007) genoemde

scharniermoment, bijvoorbeeld het moment dat Zonne in *Maar buiten is het feest* van Arthur Japin ontdekt dat haar geheim op straat ligt door een paparazifoto in de krant. De fragmenten die we hebben gekozen zijn echter niet alleen scharniermomenten. Het kan ook een situatie zijn die niet per se bepalend is voor het boek, maar wel vragen of emoties oproept.

Janssen en Braaksma (2007) geven ook aan dat leerlingen met elkaar in gesprek moeten gaan over moeilijkheden in een verhaal en zo verschillende interpretaties en oordelen horen, zodat een discussie ontstaat. Dit is volgens ons een cruciaal punt om je leeservaring te doen groeien: je leert zo op verschillende manieren te kijken naar een verhaal en je wordt uitgedaagd je eigen leeservaring te delen.

Praten over romanfragmenten

De werkgroep zag de noodzaak om voor die meer lezersgerichte aanpak van literatuur concreet lesmateriaal te ontwikkelen, zodat er naast verhaalanalyse en literatuurgeschiedenis meer recht gedaan wordt aan het gehele spectrum van literatuur en literatuuronderwijs. De werkgroep heeft daarop een twintigtal fragmenten gekozen uit hedendaagse romans, zoals *Niemand in de stad* van Philip Huff of *Het smelt* van Lize Spit, en daarbij vragen bedacht die de ideeën van Janssen, Braaksma en Chambers combineren tot een lezersgerichte aanpak. De fragmenten zijn in eerste instantie gekozen door de werkgroep met de vraag in het achterhoofd of het fragment genoeg aanleiding geeft tot het stellen van interessante (discussie)vragen en of het zou aansluiten bij het beoogde publiek. Achteraf bleek dat de fragmenten vaak een pijnlijke of gevoelige situatie bevatten, een sleutelfragment zijn van het gehele boek, in een mooie en aangrijpende stijl geschreven zijn, een belangrijk keuzemoment zijn voor de hoofdpersoon, een open plek die nieuwsgierigheid opwekt bevatten, of een herkenbare of juist vreemde, bizarre, onbekende situatie herbergen voor een leerling.

Bij deze fragmenten, die binnen een halfuur gelezen kunnen worden, heeft de werkgroep vragen gemaakt die ingaan op onduidelijkheden of moeilijkheden in een verhaal, ervaringen en gevoelens tijdens het lezen

De leerling wordt gevraagd te omschrijven wat er aan de hand is in een fragment, een oordeel te geven over de beschreven situaties, dilemma's of keuzemomenten

van het fragment, de leerling bewust maken van wat er gesuggereerd wordt en van welke verwachtingen er gewekt worden. Er wordt de leerling ook gevraagd in eigen woorden te omschrijven wat er aan de hand is in het fragment, een oordeel te geven over de beschreven situaties, dilemma's of keuzemomenten, aan te geven waarover het fragment de lezer aan het denken zet, maar ook naar herkenning van beschreven omstandigheden, gedachtes en gevoelens. De twintig fragmenten en de werkbladen die daarbij zijn gemaakt, zijn inclusief de benodigde achtergrondinformatie te vinden op de website <www.pratenoverromanfragmenten.nl>.

In de onderwijspraktijk

Dit schooljaar zijn de romanfragmenten getest in enkele vierde, vijfde en zesde klassen. De werkbladen en fragmenten kunnen in principe in een les van vijftig minuten gelezen, gemaakt en besproken worden, maar de leden van de werkgroep merkten dat de interessante discussie die vaak losbarstte – klassikaal, in groepjes of in tweetallen – voer gaf voor meer dan die vijftig minuten. De lezersgerichte aanpak veroorzaakte in het begin nog weleens vragen en onduidelijkheid bij de leerlingen, omdat deze wezenlijk anders is dan vele gewend zijn. Leerlingen zaten aan het begin van het jaar nog met een pen in hun hand: 'Mevrouw, wat is nou het goede antwoord?' Een paar lessen later zie je leerlingen in groepjes discussiëren over een fragment: 'Wat denk jij dat er nou

Lou is twaalf, Eva zesendertig, Elsie tweeënveertig, Casper zesenvieftig en Jos eenenzeventig. Vijf mensen, met elkaar verbonden, vertellen hun verhaal. Over onverwacht geluk dat de dingen moeilijk maakt, over geheimen die te groot lijken, over de complexe kunst van het jong zijn, over obstakels die almaar groter worden, over het blijven proberen tot op een moment waarop geen mens nog verder kan.

In *Vele hemels boven de zevende* vechten vijf uiteenlopende figuren meer met zichzelf dan met elkaar, in dit bestaan dat belachelijk mooi en geweldig lastig is.

Vraag 1

In de fragmenten komen vijf personages aan het woord.

- Beschrijf in welk personage jij je het meest en juist het minst herkent.
- Door welke eigenschappen of gedragingen herken je je het meest in de een en het minst in de ander?

Vraag 2

- Lou voelt zich op de nieuwe school niet op haar gemak. Wat is volgens jou precies het probleem?
- Waardoor zou zij zich wel gelukkig kunnen voelen, wat zou daarvoor al voldoende zijn?

Vraag 3

De problemen van Lou, Jos, Casper en Elsie zijn expliciet aan bod gekomen. Bij Eva blijft dit vaag.

- Wat denk jij dat haar probleem is?
- Hoe ben je op die gedachte gekomen?

Vraag 4

Welk gevoel krijg je bij het lezen van de fragmenten? Omcirkel de gevoelens.

nieuwsgierig – neerslachtig – verdrietig – boos – verbaasd – blij – ik moet lachen om het boek – ik heb medelijden – angstig – verheugd – herkenning – verliefd – verwonderd – misselijk – verveling – ik wil zijn zoals iemand in het boek – gek

Vraag 5

- Voorspel voor een van de personages hoe de rest van zijn of haar leven gaat verlopen.
- Hoe kom je op dat idee? Is dat zomaar een gevoel van jou of zie je daarvoor aanwijzingen in de gelezen fragmenten?

Een aantal voorbeeldvragen bij de roman *Vele hemels boven de zevende* van Griet Op de Beeck

Het lezen, bespreken en discussiëren levert nieuwe inzichten op en maakt ook nieuwsgierig naar de rest van het verhaal

gebeurd is?' Of: 'Ik snap wel dat de hoofdpersoon zoiets doet, jij niet?' Zo kwamen leerlingen zelf met inzichten, die soms, ook voor de docent, een verhaal van een heel andere kant lieten zien.

Zo zorgde *Post voor mevrouw Bromley* van Stefan Brijs voor veel discussies in de lessen van havo 4. Leerlingen lazen de fragmenten waarin de vriendschap tussen Martin en John staat beschreven. Daarna werden in groepjes de vragen gemaakt en besproken. Hoe ver ga je voor je beste vriend? Kun je vrienden blijven als je zo verschillend bent? Wat doe je als je vriend iets doet waar jij het totaal niet mee eens bent? Ben je een lafaard als je liever studeert dan wilt vechten in de oorlog? Discussies over deze vragen geven leerlingen veel meer dan alleen een mooie leeservaring, namelijk ook een kleine levensles over hoe zij vriendschap zien.

Niveau omhoog?

Na een klassikale bespreking zie je dat leerlingen al veel meer uit het fragment kunnen halen dan aanvankelijk het geval was. Het lezen, bespreken en discussiëren levert nieuwe inzichten op en maakt ook nieuwsgierig naar de rest van het verhaal. Bij de bespreking van *Alles wat er was* van Hanna Bervoets ging de discussie bijvoorbeeld in het begin vooral over de onduidelijkheden in het verhaal (wat is er eigenlijk gebeurd buiten dat schoolgebouw?). Een cruciaal element, want een gesprek over je eigen leeservaring wordt aanzienlijk bemoeilijkt als je een deel van het verhaal niet begrepen hebt. Die onduidelijkheden kunnen zitten op woordenschatniveau, maar vaker blijkt het te gaan om de kenmerken die Witte (2008) noemt. De niveau 2-lezers hebben bijvoorbeeld aanzienlijk meer moeite met het niet-chronologisch vertelperspectief. Door hier samen over te praten, worden de onduidelijkheden weggenomen.

De discussie in de klas gaat daarna weer verder op belevend niveau, over hoe de leerlingen zouden reageren als zij in een schoolgebouw opgesloten zouden zitten met relatief onbekenden, met weinig voedsel, zonder internet en absoluut geen idee van wat er buiten

gebeurt en hoelang zij nog in dit schoolgebouw opgesloten moeten blijven. Interessante discussies laaien op ('Ja, jij zou echt niet zo rustig blijven als zij blijft! Ik zou heel bang worden van die onzekerheid'). Wederom betrekken leerlingen hier hun eigen ervaringen en waarden en normen bij het bespreken van een boek, wat zorgt voor een extra gelaagdheid in hun leesbeleving.

Het is echter te vroeg voor een systematische beschrijving van de resultaten van onze aanpak. In het huidige schooljaar bespreken wij onze bevindingen stelselmatig met elkaar, onder andere door video-opnames te bekijken van elkaars lessen waarin leerlingen aan de slag gaan met het ontwikkelde materiaal. Wij hopen hier in het begin van het volgende schooljaar verslag van te kunnen doen.

De lezersgerichte aanpak zorgt ervoor dat leerlingen hun leesbeleving vergroten, ze betrekken hun eigen waarden en normen, ideeën en ervaringen in de discussie over het leesfragment. De beginnende lezers leren van klasgenoten hoe zij de diepere betekenis in het fragment gevonden hebben en wat hun dat zegt. Toch zal de positiefste ervaring misschien wel zijn het plezier van de leerlingen dat je ziet in de groepsbespreking, als zij merken dat literatuur geen ver-van-hun-bedshow is, maar ervaringen en vragen presenteert die van belang zijn voor hun eigen leven. ■

NOOT

* De werkgroep bestaat uit Hans Goosen, Milou Feskens (Newmancollege, Breda), Margaret Haarmans (Philips van Horne Scholengemeenschap, Weert), Gepco de Jong (Odulphuslyceum, Tilburg), Katrijn van der Made (Onze Lieve Vrouweylceum, Breda), Sarike Roest, (Katholieke Scholengemeenschap Etten-Leur) en Hilde Stinstra (ds. Pierson College, 's-Hertogenbosch).

LITERATUUR

Chambers, A. (1995). *Vertel eens: Kinderen, lezen en praten*. Amsterdam: Querido.

Janssen, T., & Braaksma, M. (2007). Literatuur leren lezen door vragen stellen: Effect op verhaalwaardering. *Levende Talen Tijdschrift*, 8(3), 11-18.

Witte, T. (2008). *Het oog van de meester: Een onderzoek naar de literaire ontwikkeling van havo- en vwo-leerlingen in de tweede fase van het voortgezet onderwijs*. Delft: Eburon.

agenda

13 mei 2017

Grote Vertaaldag, Utrecht,
<www.nederlandvertaalt.nl>

15 mei 2017

Activerende werkvormen en ICT,
Amersfoort, <bit.ly/lm-activ>

17 mei 2017

De Nationale Voorleeswedstrijd, Amstelveen,
<www.denationalevoorleeswedstrijd.nl>

30 mei – 4 juni 2017

Poetry International Festival, Rotterdam,
<www.poetryinternationalweb.net>

2 juni 2017

Nationaal Vertaalcongres, Amersfoort,
<www.teamwork-vertaalworkshops.nl>

15 juni 2017

Dyslexie en Engels, Utrecht, <bit.ly/lm-engdys>

28 juni 2017

De Onderzoeksconferentie, Amersfoort,
<bit.ly/lm-nrok>

26 september 2017

Europese Dag van de Talen, <bit.ly/lm-europ>

29 september 2017

Drongo-talenfestival, Utrecht,
<www.drongofestival.nl>

4 – 15 oktober 2017

Kinderboekenweek, <www.kinderboekenweek.nl>

6 – 7 oktober 2017

Het Lerarencongres, Amersfoort,
<lerarencongres.onderwijscooperatie.nl>

7 oktober 2017

Onze Taalcongres, Utrecht, <www.onzetaal.nl>

7 – 14 oktober 2017

Week van het Nederlands,
<www.weekvanhetnederlands.org>

16 november 2017

Mbo Onderzoeksdag, Rotterdam,
<www.mboonderzoeksdag.nl>

18 – 26 november 2017

Voorleesweek België, <www.voorlezen.be>

24 – 25 november 2017

HSN Conferentie Onderwijs Nederlands, Zwolle,
<www.hsnconferentie.org>

binnenkort

Nationaal Vertaalcongres

Op vrijdag 2 juni organiseert Teamwork het Nationaal Vertaalcongres 2017 in samenwerking met ITV Hogeschool voor Tolken & Vertalen. Het centrale thema luidt 'Hoe meet je de kwaliteit van een vertaling?'. Vanuit verschillende invalshoeken wordt naar vertaal- en tekstkwaliteit gekeken, met onder andere een overzicht van de belangrijkste meetinstrumenten en de resultaten van een verrassend wetenschappelijk onderzoek naar de kenmerken van literaire teksten. Verder speelt het perspectief van de klant een cruciale rol tijdens de dag. Vraagstukken als 'Welke normen, methoden, richtlijnen, matrices, dashboards en dergelijke bestaan er voor het meten van vertaal-kwaliteit? En zijn deze instrumenten effectief?', 'Hoe meet de grootste vertaalafdeling van Europa, die van de Europese Commissie, de kwaliteit van zowel interne als externe vertalingen?' en 'Hoe beoordelen televisiekijkers de kwaliteit van vertaalde ondertiteling?' zullen aan bod komen. Tijdens de 7e editie wordt ook aandacht geschonken aan literair vertalen.

Voor meer informatie, zie <www.teamwork-vertaalworkshops.nl>.

Poetry International

Op dinsdag 30 mei gaat het 48e Poetry International Festival van start in de Rotterdamse Schouwburg. Een kermis van verlangen, kritiek, avontuur en troost, met de kunst van het woord als brandstof. Een greep uit de festivaldichters: Roberto Amato, Hannah van Binsbergen, Stefan Hertmans, Ishion Hutchinson, John Kinsella, Harry Man, Cees Nooteboom, Mae Yway en Zhu Zhu. Het programma is te vinden op <www.poetryinternationalweb.net>.

De Nationale Voorleeswedstrijd

Ook dit jaar hebben kinderen uit groep 7 en 8 van basisscholen uit heel Nederland massaal meegedaan aan de 24e editie van De Nationale Voorleeswedstrijd, een initiatief van Stichting Lezen. Er zijn maar liefst 3.206 kinderen tot voorleeskampioen van hun school gekroond. In de afgelopen maanden hebben zij hun voorleestalent laten zien tijdens de lokale, regionale en provinciale voorrondes van De Nationale Voorleeswedstrijd. Op 17 mei 2017 zullen uiteindelijk twaalf provinciale finalisten het tegen elkaar opnemen tijdens de landelijke finale in Amstelveen. Een jury onder leiding van de nieuwe Kinderboekenambassadeur bepaalt dan wie zich De Nationale Voorleeskampioen 2017 mag noemen.

Uit onderzoek onder alle deelnemers blijkt dat Roald Dahl, Tosca Menten en Rachel Renée Russell dit jaar de populairste kinderboekenschrijvers zijn onder kinderen. *Dagboek van een muts* van Rachel Renée Russell werd net als vorig jaar door kinderen het vaakst gekozen om uit voor te lezen.

De lees- en leerprestaties van kinderen gaan enorm vooruit als kinderen iedere dag vijftien minuten lezen, zo blijkt uit onderzoek. Kinderen die vijftien minuten lezen, lezen meer dan een miljoen woorden per jaar. Ze vergroten hun woordenschat, hun kennis van de wereld en hebben een voorsprong bij andere vakken (zie ook <www.lees15minutenperdag.nl>).

Voor meer informatie, zie <www.denationalevoorleeswedstrijd.nl>.